

Theo Knippenberg's

Bb

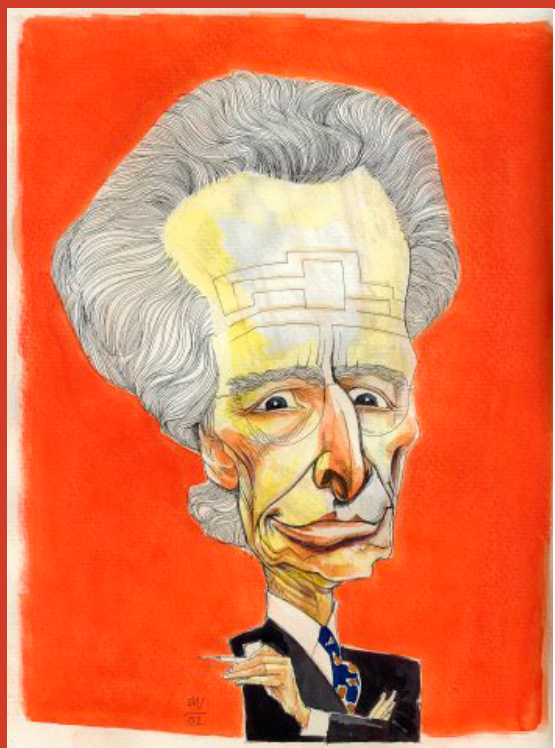
mini-Bulkboek®

DIGITAAL

literaire klassieken - reeks 20e eeuw

De Schrijver

Een estafette vervolghaarl door
Harry Mulisch, Gerrit Komrij, Adriaan van Dis,
Maarten 't Hart, Remco Campert, Marga Minco,
Hugo Claus en Joost Zwagerman.

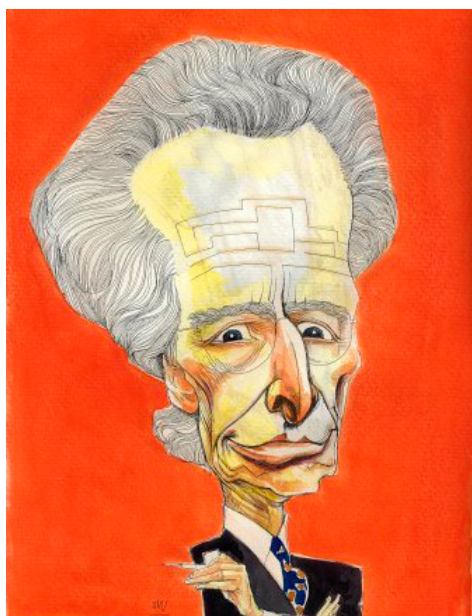
Hoofdstuk 1

Harry Mulisch
Het spoor

Harry Mulisch

Het spoor

Dit is het eerste hoofdstuk van het schrijversfeuilleton, geschreven in 1988 door Harry Mulisch.

Inhoud

Het spoor 3

Verhaal achter het verhaal 12

Recensie De Volkskrant 14

Recensie dagblad Trouw 15

Video Klik hier voor Joost Zwagerman over Harry Mulisch in DWDD o.a. over dit estafette-feuilleton

Colofon

© 1988, 1989, 2012: Alle rechten op dit feuilleton berusten bij de gezamenlijke auteurs/Theo Knippenberg, Postbus 84008, 2508AA Den Haag. Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, digitaal of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Theo Knippenberg.

Dit bulkboek is vormgegeven door Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) en samengesteld en ingeleid door Theo Knippenberg voor Bulkboek Digitaal, Postbus 84008, 2508 AA, Den Haag (info@bulkboek.nl).

Voor Theo, zonder wie dit niet.
Amsterdam, december 1988.
Harry Mulisch.

Hoofdstuk 1

Harry Mulisch Het spoor

Matthijs de Schrijver... tot nu toe wisten wij zelfs niet of dat zijn werkelijke naam is - of was. Heet een schrijver inderdaad *De Schrijver*, dan is dat natuurlijk een toevalligheid, maar dat soort toevalligheden komt vaker voor. Iedereen kent de bakker genaamd Bakker, of de juwelier, genaamd Begeer. De installateur van het lustprincipe heet Freud; zijn boezemvriend, die een mannelijke menstruatiecyclus poneerde, Fliess; zijn afvallige lievelingsleerling Jung; een andere afvallige discipel, die het lustprincipe verving door het machtsprincipe, Adler - en dit dan nog in navolging van Nietzsche, de aankondiger van het nihilisme. Zoals nog zal blijken, vallen deze namen hier niet toevallig. Mocht men intussen menen, dat *De Schrijver* bovendien een veel voorkomende naam is, dan vergist men zich. In het Amsterdamse telefoonboek tel ik 63 personen die *Schrijver* heten, 19 personen die *Schrijvers* heten; maar daartussen bevindt zich geen *Schrijver, de*.

De kwestie is, en iedereen weet het, dat wij eigenlijk niets weten van Matthijs de Schrijver - behalve dan, dat hij in 1947 zijn eerste en enige roman publiceerde: *Weerzin*.

Over dit boek, dat destijds zulke felle reacties pro en contra opriep, hoef ik niet uit te weiden, want de feiten zijn bekend. Vrijwel onmiddellijk werd het door verscheidene schrijvers geïmiteerd, zoals ook nu soms nog, - en nog steeds wordt het gerekend tot de literaire toppen van het naoorlogse lustrum. Maar van De Schrijver zelf kennen wij zelfs geen foto. Ook zijn toenmalige uitgever heeft hem nooit van aangezicht tot aangezicht gezien, noch een van zijn collega's uit die jaren. De vele pogingen, in de afgelopen decennia ondernomen om iets over hem te weten te komen, hebben geen van alle tot iets geleid. Er zijn uitsluitend speculaties. Omdat de droefgeestige held van *Weerzin*, Lucas van der Zee, halverwege de twintig is, neemt men aan dat dat ook geldt voor De Schrijver. Deze veronderstelling houdt in dat hij, indien nog in leven, nu in de zestig moet zijn. Is Lucas van der Zee inderdaad een zelfportret van Matthijs de Schrijver, dan ligt het voor de hand te veronderstellen, dat ook de andere personages in *Weerzin* autobiografisch zijn; maar nergens was een aanknopingspunt om dit te verifiëren. Nooit hebben zij zich kenbaar gemaakt, niemand weet wat er van hen geworden is. Wat De Schrijvers motieven aangaat om zich zo volledig te verbergen, niemand die het weet. Er zijn uiteraard vergelijkingen gemaakt met de legendarische Ben Traven, over wiens identiteit ook allerlei hypothesen de ronde doen. Men heeft gesuggereerd dat *Matthijs de Schrijver* het pseudoniem is van een auteur die nog steeds publiceert, en daar zijn op tekstkritische gronden enkele namen voor aangevoerd. Men heeft geopperd, dat hij in de oorlog in de Duitse krijgsdienst was,

misschien zelfs bij de ss, en dus reden had zich onzichtbaar te maken. Men heeft zoveel bedacht, maar bewezen heeft men niets. Hij zou een hoge positie bekleden, jong gestorven zijn, naar Argentinië uitgeweken, naar Zuid-Afrika geëmigreerd, ingetreden zijn in een trappistenklooster, waar men zwijgen moet. Allemaal oncontroleerbare beweringen. Dat zijn debuut tevens zijn zwanenzang was, heeft geleid tot vergelijkingen met Rimbaud, die na zijn twintigste niets meer publiceerde en met wie hij zich vereenzelvigd zou hebben na het schrijven van zijn eigen 'seizoen in de hel' - wat inderdaad de ondertitel zou kunnen zijn van *Weerzin*. Ten slotte legde men zich er bij neer, dat het raadsel De Schrijver wel nooit opgelost zou worden. Ook ik.

Totdat drie maanden geleden, op het Instituut, een grote, aangetekende envelop voor mij bij de portier lag, met een Franse postzegel. Zij bevatte een beduimd 'Handelsbloc' van 100 vel houtvrij papier', in het nu niet meer gangbare kwartoformaat. In een collageachtige stijl, die terugreikte tot de jaren dertig, waren op het schutblad fabrieksinstallaties, stoomboten, een dieseltrein en een vliegtuig afgebeeld, - dit laatste met vleugels die er achterstevoren aan leken te zitten, maar kennelijk geïnspireerd op de DC-2, met draaiende propellers en lijnen die de duizelingwekkende snelheid aangaven. Het blok was voor een deel afgescheurd, en op het eerste, gelinieerde blad las ik tot mijn verbijstering.

EEN HOLLANDSE ROMAN

Vaderlandse letteroefening

Door
Matthijs de Schrijver

Mijn eerste gedachte was natuurlijk, dat hier een grap met mij werd uitgehaald, door een van mijn gesjeeste studenten misschien, die mijn belangstelling voor De Schrijver kende. Maar één blik op het stumperige handschrift was voldoende om mij ervan te overtuigen, dat alleen de schrijver van *Weerzin* dit geschreven kon hebben. De facsimile-uitgave van die roman, gekoesterd door de weinigen die zich de luxe van aanschaf konden veroorloven, liet daar geen twijfel aan bestaan. En weinig vermoedde ik, dat deze zending niet alleen zou leiden tot de oplossing van het raadsel De Schrijver, maar bovendien ingrijpende consequenties zou hebben voor mijn eigen leven.

Kan men zich mijn opwindning voorstellen, daar in mijn ellendige kamer op het Instituut? Alle zorgen over bezuinigingen en verdere administratieve knevelarijen van overheidswege - om te zwijgen over het feit, dat men van overheidswege niet meer wist wanneer men d, t of dt moest schrijven - vielen van mij af. Met bevende handen begon ik het manuscript te lezen:

Hoofdstuk I

Het regende nog steeds.

'Wil je koffie?' vroeg hij.

'Ja, gezellig.'

'Gebruik je suiker en melk?'

'Alleen suiker.'

Zij huilde nog steeds.

Hoofdstuk II

Hoe kon hij zo stom zijn dat na vier jaar te vergeten: dat zij alleen suiker gebruikte. Nu dacht zij natuurlijk, dat hij haar wilde sarren. Maar wat kon het hem eigenlijk schelen. Het was toch allemaal één grote rotzooi. Het leven is een emmer met snot, dacht hij.

In de vervelozе keuken, waar een bedompte etenslucht hing, draaide hij de lichtsчakelaar om. Met een oplichtende plof begaf de lamp het. Ook dat nog. In het vette raam stond de sombere novemberavond. Lucas streek een lucifer af, maar die brak. Bij het licht van een tweede lucifer zag hij, dat de koffie op was. Dan maar thee. Maar toen hij de bus opende, brandde hij zijn vingers, zodat de bus op de grond viel en de thee zich ritselend over het versleten zeil verspreidde als verdroogde mieren. ‘Godverdomme!’ schreeuwde hij. ‘Klotenwereld!’

Hoofdstuk III

‘Riep je, schat?’ klonk haar verstikte stem uit de kamer.

Op de gang struikelde hij over een ijzeren emmer vol stinkend maandverband van de bureн. Dat mankeerde er nog maar aan. Met weerzin keek hij naar Bep. Zij huilde nog steeds. De goedkope rimmel van haar oogharen was uitgelopen en stond in zwarte vegen over haar kwabbige wangen. De puist bij haar neus was weer groter geworden. Er zat nu een gele pit in. ‘Er is niks meer,’ zei hij. ‘Dan ga ik water opzetten.’ ‘Waarvoor?’

‘Omdat het fluiten van de ketel zo gezellig klinkt.’ De doorweekte zakdoek tegen haar neus drukkend ging zij naar de keuken.

Lusteloos begon hij aan de radio te draaien. Hilversum, Huizen, Beromünster, Zeessen, overal dezelfde puinhoop. De wereld is één grote

vergissing, dacht hij. Plotseling stak hij zijn billen naar achteren en liet een wind. Dat was een goed teken, want sinds donderdag was hij niet meer afgegaan. Vandaag was het de Dag des Heren. Opgelucht keek hij om zich heen. Was er dan toch nog hoop?

Hoofdstuk IV

Maar toen hij zijn ogen door de kamer liet dwalen, werd hij weer door droefgeestigheid overmand. Op het onopgemaakte opklapbed met de gore lakens lag Bella, de schurftige poes. Haar kale, schilferende plekken glinsterden in het licht van de smakeloze schemerlamp. De stinkende kattenbak stond op de verpulverende cocosmat, waardoorheen hier en daar de vermolmde planken zichtbaar waren. De naden waren gevuld met kleverig zwart stof Aan de muur de mistroostige ansichtkaarten met reproducties van Franse impressionisten, waar Bep zo verzot op was. Op tafel de doos ranzige gebakjes, waarmee zij hun verzoening hadden willen vieren. Wat een ellende. Je kon nog beter kanker hebben, zoals de bovenbuurvrouw. Bep kwam terug uit de keuken en ging op de bank liggen. ‘Kom bij me,’ snikte zij. ‘Hou je nog vamme?’ Hij liet weer een scheet en stak lachend zijn wijsvinger op. Zonder te antwoorden ging hij naar de wc.

Hoofdstuk V

Doordat de grote teil aan de ene kant tegen de muur hing en het trapleer aan de andere kant stond, had hij bijna geen ruimte om zijn broek te laten zakken. Toen hij er eindelijk in slaagde, liet hij zich met een zucht neer, waarbij hij ervoor moest waken in evenwicht te blijven, want de schroeven, waarmee de pot

vast hoorde te zitten, waren sinds maanden los. Hij drukte, maar er gebeurde niets. Het was of zijn buik vol cement zat. Met heimwee dacht hij terug aan de keren, dat hij de schijterij had gehad. Een ontploffing - en meteen was de hele pot bruingepleisterd, zijn eigen billen inclusief. Dat waren nog eens tijden geweest. Toen was het leven goed, maar nu ... Als ik hier nu eens voorgoed bleef zitten, dacht hij. Lucas, de pleeheilige! Van de grond nam hij een stuk krant, die als toiletpapier diende, en las een bericht over een moeder van zes kinderen, die in een kuil met ongebluste kalk was gevallen. Dat komt ervan, dacht Lucas. Zo komt snoeplust te pas.

Toen de ketel begon te fluiten, stond hij op en trok werktuigelijk door. Dat de spoelbak defect was, deed er nu niet toe. Hij trok zijn jas aan en ging de trap af, terwijl hij het glibberige touw - waarmee de voordeur opengetrokken moest worden - door zijn hand liet glijden.

‘Waar ga je heen, schat?’ riep Bep uit de kamer. Hij gaf geen antwoord. Hoe moest hij dat weten?

Hoofdstuk VI

Pas toen hij de voordeur achter zich dichtgetrokken had, hoorde hij het gezellige geluid van de fluitketel niet meer. Het regende nog steeds. De overbuurvrouw, met haar open benen, zette de vuilniszak buiten. Van één been waren de wikkels losgeraakt en sleepten achter haar aan over de modderige stenen. De mens is de Kroon der Schepping, dacht Lucas. Hij krabde even in zijn kruis, hopen dat hij niet weer platjes had opgelopen, laatst, bij die viespeuk in die loods, en keek door de mistroostige straat. Het licht van de paar lantarens, die niet kapot waren, weerspiegelde

naargeestig in de plassen. Overal treurnis troef. Opeens begon hij te snikken.

Hoofdstuk VII

Brakend had zijn vader plotseling over de grond gekropen. ‘Help me dan!’ had hij geroepen. ‘Bel de dokter!’

Maar hij kon alleen verstard in zijn stoel blijven zitten en toezien hoe zijn vader krepereerde. Het afzichtelijke vloerkleed, waar de man zo trots op was, zat onder de derrie. Even later begon er ook bloed mee te komen. Bij zijn adamsappel zat een plekje waar hij had vergeten zich te scheren.

‘Lucas! Alsjeblieft!’,

Neuriënd en nietsvermoedend was zijn moeder in de keuken bezig spruitjes te koken tot zij eruitzagen als de ontlasting van een tuberculeuze koe. Toen, van de ene seconde op de andere, werd zijn vader zo grauw als zink en bewoog niet meer. Even later begon het naar stront te ruiken.

God hebbe zijn ziel, dacht Lucas en luisterde naar de omroeper, die aankondigde dat van de Azoren een nieuwe depressie naderde. Welja, dacht Lucas. Toe maar. Kan niet verdommen.

Hoofdstuk VIII

‘Vader .. .’ snikte hij en keek rond waar hij zijn fiets had neergezet; maar die bleek gestolen.

Tuig van de richel. Lopen dan maar.

Zelfs de hoeren op de Emantskade groetten hem niet meer. Die opgeverfde van wel zestig, met het vlees van haar dijen dat eruitzag alsof het bij een lijkschouwing was opgegraven, lonkte achter haar raam naar een kerel die zijn tronie uit het portier van een auto stak. Lucas zag dat hij een hazelip had. Beter een hazelip dan een hazeschaamlip, dacht hij. Of moest je zeggen:

schaamhazelip? Hij barstte in lachen uit. Verscheidene voorbijgangers namen hem geamuseerd op, en hij zag hen denken: Wat een leuke knul loopt daar.

Hoofdstuk IX

Wat nu? Hij besloot naar de bioscoop te gaan, maar in plaats daarvan liep hij naar de tramhalte om Freek op te zoeken. Freek had hij leren kennen toen hij stond te kijken naar een verdrinkende hond. Toen de tram eraan kwam, zocht hij elf cent voor een overstapje, maar behalve elastiekjes en verroeste paperclips vond hij alleen een dubbeltje. Dat werd dus lopen. Nat tot op zijn vel arriveerde hij een halfuurtje later in Oost, in de Coenenstraat, maar er werd niet opengedaan. Dan maar naar Koos, op het Van Oudshoornplein in West. Koos had hij leren kennen toen hij stond te kijken naar de brand van het Wilhelmina Kinderziekenhuis. Na weer een uur door de troosteloos druipende stad te hebben gelopen, belde hij aan. Uit het roostertje klonk een stem die hij niet kende. 'Koos? Die lul woont hier niet meer.' 'Sinds wanneer niet?' 'Zoek dat zelf maar uit, klootspiraal. En als je nou niet gelijk opsodemietert, kom ik naar beneden en je krijgt een ram voor je porem.' 'Ach man, krijg de tyfus,' zei Lucas en dacht: Fijnzinnig type.

Hoofdstuk X

Somber liep hij terug naar het centrum en dacht aan Bep. Het kon zo niet langer. Hij hield van haar, maar dat was juist het probleem. Hield hij maar niet van haar, dan zou alles beter gaan. Wat is vreugdelozer dan de liefde, dacht hij. De liefde was zoiets als een dode muis achter het behang.

Een man van een jaar of vijftig, met een paraplu, kwam naast hem lopen en lachte tegen hem. Lucas zag meteen dat hij een vals gebit had: als een hap macaroni zat het in zijn mond. Bovendien had hij een pruik op, nergens was haar te zien dat uit zijn huid kwam, als een glanzend matje lag het op zijn kop.

'Wat loop je daar zo alleen?' vroeg hij zoetsappig. 'Wil je onder mijn paraplu?' 'Donder alsjeblief op,' zei Lucas.

Meteen begon de man met overslaande stem te kriesen: 'Vuile flikker! Wat denk je wel! Smerige miet! Ruigpoot!'

Lucas deed een stap opzij, omdat een passerende vrouw met een boodschappentas voor zijn voeten op de grond spuwde. Schouderophalend liep hij verder en dacht: Wat is de zin van dit alles? Hij probeerde iets uit zijn neus te peuteren, maar het zat vaster dan hij dacht, zodat hij ook wat bloed aan zijn vinger kreeg.

Hoofdstuk XI

Toen zag hij Preek lopen aan de overkant.

'Hallo, hoe gaat het?'

'Goed, en met jou?'

'Ook goed.'

'Dat is niet aan je te zien.'

'Ik was daarstraks nog bij je aan de deur.'

'En?'

'Je was niet thuis.' 'Klopt.'

'Dondert niet. Iedereen is wel eens niet thuis.'

Hij zag dat Preek een lopend oor had. Iets drabbigs kroop

eruit en droop groenig in zijn kraag.

'Zo is dat.'

'Ik ben nu bij voorbeeld ook niet thuis.'

'Zit er dik in. Maar weet je het zeker?'

'Je weet nooit iets zeker. Misschien moet ik gaan kijken.'

'Zou ik maar doen als ik jou was.'

'Waar ga jij heen?'

'Naar Koos.'

'Doe hem de groeten.'

'Doe ik.'

Zuchtend liep Lucas verder. Het komt nooit meer goed, dacht hij.

Hoofdstuk XII

Bep had hij leren kennen toen zijn moeder stierf. Plotseling was de vrouw zo blauw als waspoeder geworden. Struikelend over de stofzuiger, die het mens natuurlijk weer niet had opgeborgen, had hij zich op de telefoon gestort en de geneeskundige dienst gebeld.

'Kom vlug! Mijn moeder gaat dood!'

'Rustig nou maar, meneertje. Het zal wel meevallen.'

Al een uur later was de verpleegster gekomen.

Bep! Maar zij kon alleen nog vaststellen, dat hulp hier niet meer baatte. Hij zag dat er een groot gat zat in een van haar hoektanden.

'Wat ruik ik?' vroeg zij.

In de keuken stonden de stooflapjes aan te branden. Hij draaide het gas uit en ging terug naar de slaapkamer, waar Bep op de rand van het sterfbed haar lippen zat te stiften.

Overmand door geilheid wierp Lucas zich op haar. Hij rukte het uniform van haar lijf, en ofschoon haar hele lichaam klam was en naar zweet stonk, neukte hij haar dat het een aard had, nu en dan een blik op zijn moeder slaand. Ja mam, dacht hij, het leven gaat door.

Hoofdstuk XIII

Zijn oog viel op de weerspiegeling van een verlichte etalage in de natte stoep, en die glans wierp plotseling een herinnering in hem wakker: de zon, die vroeger op school door de bovenramen in de klas had geschinen. Verdomd,

dat was mooi geweest. Zijn borst schokte even en hij dacht: Ik moet aan het werk, dingen doen, de mensheid paf doen staan! Hij zuchtte diep, liet weer een wind en keek met grote ogen om zich heen. Ja, alles kon nog anders worden! Maar meteen versomberde hij weer. Wat had het allemaal voor zin? Werken ... je kon net zo goed je vinger in je reet steken. Wat een treurnis, dacht hij en liep met gebogen hoofd verder.

Hoofdstuk XIV

Zijn grootvader had hij nooit gekend. Vaak had zijn vader hem verteld, hoe hij, terwijl hij in de Bijbel zat te lezen, plotseling geel als pis in zijn oorfauteuil was weggezakt. Zijn vader vertelde, dat hij aderverkalking had gehad en met zijn voorhoofd op het bord kon schrijven. Steeds begon zijn vader dan onbedaarlijk te lachen, waarop zijn moeder vroeg:

'Vinden jullie dat zo leuk?'

'Ja, dat vinden wij leuk,' zei zijn vader dan.

'Vrouwen begrijpen dat niet. Wat jij, Lucas?'

'Ja pap.'

'Jongens toch. Wil er nog iemand koffie?'

Hoofdstuk XV

Toen hij door een treurigmakende buurt op huis aan ging, werd hij op zijn schouder getikt.

'Hallo, Koos.'

'Dag, Lucas.'

'Wat doe jij hier?'

'Hetzelfde als jij, denk ik.'

'En wat mag dat zijn?'

'Wie zal het zeggen?'

'Je weet het maar niet.'

'Zo is dat.'

'Je weet eigenlijk nooit iets.'

Hij zag dat Koos gezwollen klieren onder zijn kin had.

*Dat voorspelde weinig goeds.
'Maar dat weten we dan toch.'
'Dat is waar. Maar dat is dan ook alles.'
'Ik was nog bij je aan de deur, maar je woont er
niet
meer.'
'Wat doe je eraan?' 'Niks dus.'
Nog weer meer versomberend liep hij verder.
Niets betekent iets, dacht hij, - en zelfs dat niet.
Was het maar weer oorlog.*

Hoofdstuk XVI

*De dag was gelukkig bijna om. Hij rook even
aan zijn vingers. Zij stonken naar rotte eieren.
Bedrukt vroeg hij zich af hoe dat mogelijk was,
maar al gauw gaf hij het op. Het was waar,
nooit zou de mens alle mysteriën doorgronden.
De mens is een verroest machineonderdeel,
dacht hij, zoals dat soms achter een half
omvergezakte schutting ligt en waarvan
niemand meer weet, waarvoor het heeft
gediend. Op dat moment zag hij plotseling de
kale, druilerige achtertuin voor zich, waar hij -
op zondag, na de kerk - met zijn katapult op de
mussen had geschoten, na eerst wat brood voor
ze te hebben gestrooid.
Even peuterde hij wat aan een muur, maar
vervolgens zette hij er een flinke pas in, terwijl
hij dacht: Oost West, Thuis Best.*

Hoofdstuk XVII

*Het licht deed het niet, en tussen de leidingen
en draden waarvan niemand meer wist
waarvoor zij dienden, zich stotend aan de
fietsen op de overloop, uit de muren gevallen
kalk knisterend onder zijn schoenen, stommelde
hij naar boven, terwijl het gezellige geluid van
de fluitketel steeds sterker werd.*

*Bep lag nog op de bank. Zij huilde nog steeds.
'Huil je nog steeds?' vroeg hij.
'Ja,' zei zij.
'Waarom?' vroeg hij.
'Dat weet je best,' zei zij.
'Ik weet van niks,' zei hij.
'Dat dacht ik al,' zei zij.
'Hoe bedoel je?' vroeg hij.
'Ik bedoel maar,' zei zij.
'Dat zal wel,' zei hij.
'Nou dan,' zei zij.
'Wat: nou dan?' vroeg hij. 'Gewoon: nou dan,'
zei zij.
'Mooi is dat,' zei hij.
'Wat is mooi?' vroeg zij.
'Jij in elk geval niet,' zei hij.
'Je houdt niet meer vanme,' zei zij en liet haar
tranen de vrije loop.*

Hoofdstuk XVIII

*Plotseling riep hij gebiedend:
'Kom hier!'
Met behuilde ogen keek zij op.
'Wat doen, schat?'
'Zul je wel zien, trut van Troje.'
Gedwee stond zij op en kwam naar hem toe.
Haar hals was overdekt met rode vlekken. Door
een lekkage in de dakgoot had het behang in
een hoek losgelaten, zodat de beschimmelde
bakstenen te zien waren. Toen zij bij hem was,
rook hij haar stinkende adem. De puist bij haar
neus was nog weer groter geworden.
Het wordt nooit meer wat, dacht Lucas, terwijl
opeens een grote loomheid zich van hem meester
maakte. Was er dan geen God? Was de hemel
leeg als een gebombardeerde kleuterschool?
Boven zijn hoofd hoorde hij een harde bons,
alsof de bovenbuurvrouw uit haar bed viel.
Eigen schuld, dikke bult, dacht hij.*

Hoofdstuk XIX

Op hetzelfde ogenblik vermande hij zich en gooide Bep achterover naast de zieke poes op de gore lakens.

'We gaan helemaal opnieuw beginnen!' riep hij uit. Woest begon hij de kleren van haar lijf te rukken. Haar ondergoed mocht ook wel eens een sopje hebben, dacht hij. Toen zijn blik op haar borsten viel, die eruitzagen als gebruikte koffiefilters, voelde hij alle begeerte uit zich ver-dwijnen, zoals vuil badwater door de afvoer weggorgelt.

'O schat,' kreunde Bep met gesloten ogen en spreidde haar benen. 'Kom bij me.'

'Ja, maar hoe?' Goede raad was duur. Ofschoon hij bijna overgeven moest van haar vagina, die eruitzag als een gebruikt theebuiltje, liet hij zijn broek zakken en keek naar zijn eigen geslacht. Als natte prei hing het tussen zijn benen. Hij ging bovenop haar liggen en probeerde de troep bij haar naar binnen te frommelen.

'Blijf af,' riep hij, toen zij hem wilde helpen. Hij stond op en ging naar de keuken, waar de ketel nog steeds gezellig stond te fluiten op het gas. Uit de vette, aangekoekte jus op een bord trok hij een vork. Daarmee probeerde hij vervolgens zijn lul in haar kut te prakken. Ook dat lukte niet.

Hoofdstuk XX

Wat een treurnis, dacht Lucas. Hij ging in de kast zitten en begon zich af te trekken. Het regende nog steeds.

EINDE

Zeg ik te veel als ik beweert, dat deze schitterende vertelling de roman *Weerzin* ver

voorbijstreeft en in zekere zin zelfs overbodig maakt? Ik ben mij bewust van de draagwijdte van deze opmerking, die niet iedereen mij in dank zal afnemen. Maar is het niet zo, dat de honderden bladzijden van dat vereerde werkstuk hier zijn ingedampt tot de pure essentie? Terecht noemt De Schrijver het niet 'Een Hollandse novelle', maar *Een Hollandse Roman* (wat allicht ook een toespeling is op de titel van Van Schendels Haarlemse roman *Een Hollandsch drama*).

Zelden, nee, nooit is het absurde levensgevoel van die na-oorlogse jaren beklemmender verwoord - en dat in de beste nationale traditie: uit de ondertitel blijkt, dat hij zich ook daarvan bewust was. Zelfs in de meest schrijnend-naturalistische, zo men wil grofste passages, hoort het ge oefende oor de diepreligieuze ondertoon.

Lucas, Bep, Freek, Koos - al deze onvergetelijke personages en hun entourage kent de lezer uit *Weerzin*, en het staat vast dat het verhaal geen voorstudie is tot de roman, maar erna is ontstaan. De vooraanstaande filatelist G. Holstege te Rotterdam heeft op mijn verzoek de tanding van de afgescheurde blocnotebladen, waarop *Weerzin* is geschreven, vergeleken met de tanding van het 'Handelsbloc'. Zijn certificaat bewijst, dat de laatste 43 manuscriptbladen van *Weerzin* uit dezelfde blocnote stammen. (Elk hoofdstuk van *Een Hollandse Roman* begint op een nieuw vel en is nooit langer dan dat; bij elkaar zijn dus 21 vellen beschreven, daarachter volgen nog 7 blanco vellen, zodat 28 vellen mogelijk erwijs voor andere doeleinden zijn gebruikt.)

Anders gezegd: na het voltooiën van *Weerzin* moet De Schrijver als in een flits de harde

kern er van hebben gezien, die hij met Een Hollandse Roman gestalte gaf. Heeft de meesterlijke volmaaktheid van deze creatie iets te maken met het feit, dat hij sindsdien zweeg? Besefte hij, dat hij de top van zijn kunnen had bereikt en dat het verder alleen nog bergafwaarts kon gaan? Het woord *EINDE*, dat hij tot slot neerschreef, zou daarop kunnen duiden; onder *Weerzin* ontbreekt het. Maar waarom heeft hij het niet gepubliceerd? Om *Weerzin* niet te doen verbleken? Dat komt mij onwaarschijnlijk voor.

Tot zo ver was het raadsel dus uitsluitend groter geworden. Maar gelukkig is er nog iets - dat ik tot nu toe achtergehouden heb. Er was ook een korte, begeleidende brief bij de zending:

*Hooggeleerde Heer,
Ofschoon sinds tientallen jaren niet meer in
Nederland woonachtig, is mij ter ore gekomen,
dat U een specialist bent op het gebied van de
Nederlandse Literatuur tussen 1945 en 1950.
Het is mij niet bekend of U die tijd zelf nog
hebt meegemaakt.
Hierbij stuur ik U een geschrift uit die periode,
dat U wellicht zal interesseren.
Met de meeste hoogachting verblijf ik,
W.g. Mies van Waerden- Hattum (alias 'Bep')
Ik gaf een triomfshreeuw, die tot op de gang te
horen moet zijn geweest.*

Daar was het! Het spoor! Het langgezochte aanknopingspunt! Bep bestond! De veronderstelling, dat Lucas van der Zee een zelfportret was van Matthijs de Schrijver, bleek juist! De brief kwam uit Parijs, van de Avenue Foché, - een deftige boulevard, waar

(zoals ik onlangs had gelezen) ook Marlene Dietrich woont. Wie was Van Waerden? Wat zat er achter bij Mies Hattum? Kennelijk wilde ook zij iets - maar wat? Waarom kwam zij juist nu met dat manuscript voor de dag? Bezat zij nog meer? Brieven? Dagboeken? Wat was er allemaal gebeurd in die veertig jaar? Wie had haar over mijn bestaan verteld? En dan natuurlijk de grootste vraag van alle: Wie was Matthijs de Schrijver? Leefde hij nog?

Ik besloot onmiddellijk contact met haar op te nemen om een afspraak te maken. Ik voelde dat ik op de drempel stond van een reeks adembenemende ontdekkingen.

**Wordt
vervolgd**

Wie is Theo Ego, de meest ijdele auteur van Nederland? (Beroemd vanwege o.a. 'Het grenen luchtbed', 1959). Dat lees je in het tweede hoofdstuk van dit schrijversfeuilleton, 'De verwarring neemt toe', geschreven door Gerrit Komrij.

Het verhaal achter het verhaal

Mijn loopbaan als uitgever is ooit begonnen met Harry Mulisch.

Ik wist al langer dat ik uitgever zou worden. Ik hield van lezen. Ik moest wel, ik was jong maar de spelcomputer was nog niet uitgevonden, de tv had twee sneeuwende zenders, en iets als internet was nog een natte droom. Maar boeken kostten in die tijd, de zestiger jaren van de vorige eeuw, veel geld. Daarom besloot ik dat het beter was om ze uit te geven, dan brachten ze geld op.

Toen ik op straat voor een stoplicht Harry Mulisch zag remmen, in een klein open sportautootje (ik denk dat het een Triumph Spitfire was) met een kek sjaaltje om zijn hals, en de onvermijdelijke mooie blondine naast hem liggend, heb ik me dan ook direct over die lage auto gebogen.

“Ik wil een verhaal van u publiceren”, zei ik.

“Welk verhaal?” zei Harry.

“Het is nog geen verhaal”, zei ik. “Het is een fragment uit uw essay ‘De Toekomst van Gisteren’. Het gaat over H.G. Wells en Jules Verne en Adolf Hitler. Maar als ik het uitgeef is het een verhaal. Of eigenlijk een heel boekje”, dat verzon ik ter plekke, “een soort mini pocket”.

“Wat betaal je?” vroeg Harry. Hij rookte in mijn herinnering toen nog geen pijp maar elegante filtersigaretten, en stak er een op. Het stoplicht stond allang weer op groen. Auto's achter ons toeterden maar wij hadden zaken te doen.

“Vijftien procent”, zei ik, dat had ik wel eens gelezen, dat topauteurs vijftien procent van de verkoopprijs kregen.

“Afgesproken”, zei Harry en gaf gas. Het stoplicht was net weer rood geworden. Maar Hij was Harry. En ik sprong op de stoep en was uitgever.

In zeventig seconden was ik uitgever geworden. Van Harry Mulisch. Het kon slechter. Maar ook beter. Dus heb ik de volgende dag Jan Wolkers gebeld. En Louis Paul Boon. En meneer Hermans. En Remco. En niemand zei nee.

Tijdens het Utrechts kunstfestival de Motion Weeks heb ik tien kleine boekjes uitgebracht, in tien kleuren, de Motion Mini Pockets, als reeks samengebundeld met een bruin elastiekje, in een oplage van 10.000 setjes. Ze waren binnen een week uitverkocht.

Ik had nu een uitgeverij. En zelfs wat geld om uit te geven. Het werd tijd om het vak te leren.

Zo kwam ik er snel achter dat van de opbrengst van een boek een veel groter deel naar de drukker ging dan naar de schrijver. Dat vond ik niet logisch. Ook zag ik dat in de zaterdagkrant veel meer woorden stonden dan in de gemiddelde roman. Die zaterdagkrant kostte nog geen gulden. En een gemiddelde roman toen nog bijna twintig keer zo veel. Dat vond ik ook niet logisch. Veel logischer leek mij om de romans in zo'n krant te stoppen, en zo werd Bulkboek geboren.

In 1970 heb ik de eerste bulkboeken gemaakt: ‘Schroot’ van Jef Geeraerts, en van Heere Heeresma de korte roman ‘Geef die mok eens door, Jet’.

Ik werd 23 dat jaar. De handelsnaam plukte ik van een vrachtwagen op de snelweg: 'Bulk Transporten'. De eerste jaren plakte ik de vormgeving op paginagrote vellen zelf in elkaar, altijd 's nachts, met veel koffie en shag, daarom zagen ze er nooit zo gelikt uit. Overdag werkte ik, samen met mijn toenmalige echtgenote Patty, in onze garagebox. We pakten bulkboeken in en brachten ze per bakfiets naar het postkantoor. Later werden ze vanaf de drukkerij in eigen vrachtwagens met het BulkBoek logo rechtstreeks bij de scholen afgeleverd. Toen hield ik het voor gezien. Bijna dertig jaar zou de formule standhouden. Veel langer dan ik als uitgever daarvan. Al maak ik sinds kort wel een inhaalslag.

Ergens aan het eind van de tachtiger jaren ben ik begonnen met 'Knippenbergs Krant', een soort bulkboek voor volwassenen. Ik denk dat ik mijn oorspronkelijke doelgroep, de scholieren, een beetje ontgroeid was. In de beste literaire traditie (denk aan Emile Zola en Charles Dickens) leek het me leuk om een gerenommeerde auteur 'in opdracht' een feuilleton laten schrijven voor deze krant. En nog leuker om een heleboel gerenommeerde auteurs dit te laten doen, waarbij elk volgend hoofdstuk door een andere auteur geschreven moest worden, een *estafette-feuilleton*.

Harry Mulisch was er wel voor te porren. Het begin was een soort maffiafilm.

Scene 1: *Op de witte bank bij Harry, wachtend tot Sjoerdje de kamer uit is, een envelop met inhoud die uit mijn binnenzak ongeopend verhuist naar zijn binnenzak, een bezegelende handdruk.*

Scene 2: *Een vroegdonkere decemberavond, een lege straat aan een verregend Vondelpark. Een bijna onzichtbare man in een blauwgrijze regenjas belt aan in een schemerig verlicht portiek. Opnieuw gaat een envelop met inhoud van hand tot hand; een nieuw verhaal is geboren.*

De inhoud van die eerste envelop blijft eeuwig onbesproken.

Maar de inhoud van die tweede envelop is nu in uw bezit.

Het is het openingshoofdstuk, dat gaat over een schrijver die in 1947 een meesterwerk geschreven heeft, maar van wie daarna nooit meer iets werd gehoord. Bij zo'n plot denk je natuurlijk snel aan *De Avonden* (1947) van Simon van het Reve, een auteur die onder die naam daarna nooit meer iets geschreven heeft. En van het werk van de latere Gerard Cornelis van het Reve, nog later Gerard Reve, was Mulisch zoals bekend – en voorzichtig gezegd – bepaald geen fan.

Zijn 'Reviaanse' pastiche in dit hoofdstuk onder de titel 'Een Hollandse Roman' (*het regende... en het regende... en het regende nog steeds*) vind ik nog steeds hilarisch.

En de *natte prei* uit dit 'meesterwerk', net als het oerhollandse werkwoord *prakken*, blijkt op veel lezers van toen een onuitwisbare indruk te hebben gemaakt.

Theo Knippenberg, uitgever.

Recensie De Volkskrant: Arjan Peters

Letterkundig speelkwartier

**Een gouden suggestie voor de CPNB:
vraag niet één schrijver per jaar het
Boekenweekgeschenk te maken, maar laat
een aantal klinkende namen een ‘estafette-
feuilleton’ in elkaar zetten....**

Door slechts verantwoordelijk te zijn voor een enkel hoofdstuk, konden de schrijvers zich ongeremd overgeven aan jolijt en plagerijen. Onder het mom van een thriller over de sukkelige neerlandicus Ton Botvanger, die een manuscript in handen krijgt van de legendarische Matthijs de Schrijver - van wie sedert zijn ophefmakende debuut *Weerzin* uit 1947 niets meer is vernomen -, delen de acht contribuanten al schmierend speldenprikken uit aan het adres van de professionele literatuurvorsers en aan tal van collega's.

Mulisch zet het troosteloze Hollands realisme à la *De Avonden* van Gerard Reve te kakken: ‘In de vervelozke keuken, waar een bedompte etenslucht hing, draaide hij de lichtschakelaar om. Met een oplichtende plof begaf de lamp het. Ook dat nog.’ Komrij roept op zijn beurt Mulisch uit tot Theo Ego, en verbastert Tip Marugg tot de drankzuchtige en mensenschuwe Lik Marreet.

Van Dis wilde mogelijke plaaggeesten voor zijn door zichzelf te portretteren als Nathan Lepel, maar Hugo Claus doet er toch een schep bovenop: ‘Daarom haat ik

nogal die Nathan Lepel die zijn oplagen alleen te danken heeft aan het zogenaamde waarachtigheidsgehalte van zijn schrijverij, een mengsel van jeugdtrauma's en wensdromen opgelepeld als ware het vers van de lever.’ Ik ben niet ik, kan Claus rustig tegenwerpen, het is namelijk de gefrustreerde neerlandicus Botvanger die dit beweert.

Het project is overduidelijk een product van luim en scherts, zodat de inconsequenties en vergissingen op de koop toe moeten worden genomen. De ondoorzichtige mengeling van moedwil en misverstand, en de inter-universitaire wedijver verwijzen naar de grote schrijver die helaas niet mee heeft gedaan, maar wiens werk en levenshouding kennelijk de grote inspiratiebron voor *De Schrijver* zijn geweest: Willem Frederik Hermans.

Flierefluitend knutselen acht belhamels een hermansiaans boekje bijeen, vrijmoedig pendelend tussen spot en zelfspot. Zwagerman knoopt het zaakje behendig dicht. In zijn bijdrage komen vermaarde boektitels langs als *Een rek regenjassen*, *Het leven is bullaggulluk*, *Het vergiet van België* en *Indische fluimen*. Het is de lol van het literaire speelkwartier: *De Schrijver*, van Marga & de Rekels.

De Volkskrant: Arjan Peters – 15/12/2000

Recensie Trouw: Peter Henk Steenhuis

Zwagerman veroorzaakt een oerknal

Zeven schrijvers waagden zich in 1989 aan een estafette-feuilleton, die verscheen als Knippenbergs krant. De personages zijn amusante afspiegelingen van henzelf. Elf jaar later verzong Joost Zwagerman een overdonderd slot.

Een reconstructie van het verhaal, een voorspelling van de gevolgen.

‘Matthijs de Schrijver... tot nu toe wisten wij zelfs niet of dat zijn werkelijke naam is - of was. Heet een schrijver inderdaad De Schrijver, dan is het natuurlijk een toevalligheid, maar dat soort toevalligheden komt vaker voor.’

Zo begon Harry Mulisch, op zijn geheel eigen wijze, elf jaar geleden aan dit verhaal (...).

Het is een literaire estafette, waaraan werd deelgenomen door Gerrit Komrij, Adriaan van Dis, Maarten 't Hart, Remco Campert, Marga Minco en Hugo Claus. Maar omdat de mastodonten van de Nederlandse letteren het verhaal kolderiek hadden laten ontsporen, duurde het elf jaar voordat er een deus ex machina op de proppen kwam, die aan al de verwarring een einde maakte, en de voorafgaande toevalligheden tot een min of meer logisch geheel smeedde. De ontknoping die Zwagerman verzong is een openbaring, en het is maar de vraag of de zeven anderen er blij mee zijn dat het best bewaarde geheim

van de Nederlandse letteren nu publiek is. Het verhaal van ‘De schrijver’ laat zich nauwelijks samenvatten. Zoals Mulisch terecht zegt, weten we eigenlijk niets van deze Matthijs de Schrijver - „behalve dan dat hij in 1947 zijn eerste en enige roman publiceerde: Weerzin.”

Mulisch acht het onnodig uit te wijden over dit meesterwerk, dat tot de toppen van het naoorlogse proza behoort. Zelden was het absurde levensgevoel na die na-oorlogse jaren beklemmender verwoord. Hoewel Mulisch toch niet bekend staat als een liefhebber van het Hollandse realisme geeft hij toe dat ‘Weerzin’ een schrijnend- naturalistisch werk is, en zelfs in de grofste passages hoort het geofende oor een diepreligieuze ondertoon. Maar van De Schrijver zelf geen spoor. „Ook zijn toenmalige uitgever,” schrijft Mulisch, „heeft hem nooit van aangezicht tot aangezicht gezien, noch collega’s uit die jaren.”

Men heeft natuurlijk wel van alles geopperd: Matthijs de Schrijver zou bij de SS hebben gezeten, jong zijn gestorven, zijn heil in Argentinië hebben gezocht, of er zou achter dit pseudoniem een auteur schuilgaan die nog steeds publiceert.

Hoe het ook zij, op een dag duikt er een manuscript op dat is ondertekend met Matthijs de Schrijver: ‘Een Hollandse roman. Vaderlandse letteroefening.’ De tekst - een pastiche op werk van Gerard Reve - komt op het bureau terecht van de letterkundige Ton Botvanger, die al decennia probeert te achterhalen wie er schuil gaat achter het meesterwerk ‘Weerzin’.

Gerrit Komrij stuurt Botvanger vervolgens naar Parijs, in de hoop de bezorger van het manuscript Mies van Waerden te spreken te krijgen. Maar Botvanger vangt bot, het enige dat hij op een gegeven moment denkt te weten is dat De Schrijver in contact moet hebben gestaan met de heer of mevrouw Van Waerden en met de schrijver Theo Ego - een andere literaire coryfee, bekend van de roman 'Het Grenen Luchtbed'.

Omdat de problemen er gaandeweg de estafette niet geringer op worden, roept Adriaan van Dis de hulp in van een schrijvende detective. Deze man, Hendrik Werker genaamd, meent dat de sleutel van het raadsel bij Theo Ego te vinden moet zijn. Om de gelauwerde schrijver te spreken te krijgen bezoeken ze restaurant 'De Wintertuin', een door de beau monde gefrequenteerd etablissement. Ego dineert hier wekelijks met zijn Herenkring, waartoe ook een oud-minister behoort, en de schrijver Eikendans, die graag snoeft over zijn zeventien buitenlandse uitgevers.

„Een minuut voor halfnegen kwam Theo Ego binnen,” schrijft Van Dis, „slank, zonbruin als een filmster, de jas los over de schouders en een kraag van panterbont. (...) Ego leek voor de Riviéra gekleed. Een witte broek, witte schoenen en een blauwe blazer, op zijn revers prijkte een grote witte anjer.”

Maar helaas, Botvanger en Werker komen weinig meer te weten. De Herentafel wordt overvallen en ondergespoten met groene verf. De overvaller ontsnapt, ondanks de heldhaftige poging van Ego de man in de

kraag te grijpen.

Het verhaal neemt nu verschillende absurde wendingen, Maarten 't Hart introduceert bijvoorbeeld een nieuw personage en laat het manuscript van 'Een Hollandse roman', dat al die tijd rustig in een bureaula van Botvanger lag, verdwijnen.

Remco Campert moet hardhandig ingrijpen: het voorafgaande was een grote, vreselijke droom van Ton Botvanger, een zeventwintigjarige nietsnut, die loopjongen bij een gerenommeerde uitgever is. Als de jongen zijn nachtmerrie probeert op te schrijven, geeft Campert een kundige en inmiddels noodzakelijke samenvatting van het verhaal:

„Er was sprake van een schrijver die niemand ooit in levenden lijve had ontmoet en die meer dan 40 jaar geleden een succesroman had geschreven en vervolgens nooit meer iets van zich had laten horen. Die schrijver heette Matthijs de Schrijver(sic!). In mijn idiote droom was ik neerlandicus en kreeg ik een manuscript toegestuurd dat een nieuw, althans nog onbekend, verhaal van die s(S)chrijver bleek te behelzen, maar het was niet door de auteur zelf verzonnen.”

Hoe moedig deze poging tot het scheppen van orde ook zijn mag, Marga Minco en Hugo Claus weten het verhaal weer te omhangen met magistrale sluiers van onbegrip.

Toch rijst langzamerhand wel de vraag wat de grote meesters moet hebben bewogen deze De Schrijver, deze auteur van maar één werk, zo te mystificeren? Was de man te groot? Was

zijn werk te opzienbarend? Zouden zij in zijn licht opgaan, zoals het vlammetje van een lucifer in het vuur van de zon?

Dit inzicht moet bij Joost Zwagerman een decennium later zijn ingeslagen, als een meteoriet bij een personage van Harry Mulisch. En het is dít inzicht dat zijn zeven voorgangers met al hun literaire mogelijkheden hebben proberen te verdoezelen!

In het slothoofdstuk ontdekt Botvanger namelijk dat Matthijs de Schrijver de Grote God van het naoorlogse proza is. Niet vanwege zijn roman 'Weerzin', maar vanwege het nauwelijks te bevatten feit dat hij een alwetende buikspreker is, de Heiland van de na-oorlogse auteurs.

„Nederland kampte na de Tweede Wereldoorlog met een gebrek aan talent,” zo laat Zwagerman de langgezochte auteur opmerken. „Tegelijkertijd bestond er onder de bevolking een enorme behoefte tot lezen.”

Omdat de meeste schrijvers slakken zijn, bleek niemand aan die behoefte te kunnen voldoen. Behalve Matthijs de Schrijver, hij produceerde toen zo'n vier, vijf romans per week. Maar goed, als een land maar één schrijver heeft, zou het volk denken in een dictatoriale leescultuur te leven. „In het diepste geheim en met goedkeuring van de toenmalige regering is besloten mijn talenten uit te spreiden over een aantal pseudo-auteurs. (...) En tot op de dag van vandaag schrijf ik (...) zo'n vijfennegentig procent van al het proza, poëzie en essayistiek die in dit land verschijnt.”

En wie mogen deze pseudo-auteurs zijn? Inderdaad, onder vele anderen ook de schrijvers die de literaire estafette in een chaos hebben laten ontaarden. Terecht, want uit angst voor ontmaskering hebben ze uit alle macht geprobeerd te voorkomen dat de ware identiteit van De Schrijver onthuld zou worden. „Iedereen denkt dat hij de enige pseudo-schrijver is. Iedereen is dus bang om ooit ontmaskerd te worden. Die angst is de beste garantie voor het voortbestaan van deze succesformule.”

Voor de zeven meesterplichters moet de presentatie van 'De schrijver' afgelopen vrijdag een vreemd moment zijn geweest, na al die jaren hebben ze alsnog hun eigen graf gegraven. Mulisch heeft wel eens gezegd dat je het veiligst bent in de directe omgeving van groot gevaar, zoals het stil is midden in een storm. Uitgaande van die gedachte moet hij ooit de eerste zin geschreven hebben van een verhaal dat gevaarlijker was dan al zijn andere werk.

Natuurlijk was het geen toeval dat De Schrijver schrijver was - Mulisch wist dat. Maar toen het lontje eenmaal brandde, wat konden ze toen nog doen, deze pseudo-mastodonten van de Nederlandse letteren? Ontkennen? Publicatie weigeren? Het zou het levenswerk van Matthijs de Schrijver alleen maar onderschrijven. En dus kon Joost Zwagerman ongehinderd een waarheid verkondigen die een Hollandse oerknal zal veroorzaken.

*Dagblad Trouw: Peter Henk Steenhuis -
04/12/2000*

Theo Knippenberg's

Bulkboek[®] (Anno 1969)

Met de mooiste literatuur aller tijden,
nu op de tablet voor een habbekrats!

Op deze App staan tientallen andere digitale bulkboeken die op dit moment leverbaar zijn. Daar komen voortdurend nieuwe titels bij.

Als **Nederlandse Klassieken** vind je hier in de kiosk de hoogtepunten uit de Nederlandstalige literatuur vanaf de vroege Middeleeuwen tot het eind van de 20e eeuw, toegankelijk gemaakt voor moderne lezers, uitvoerig ingeleid en mooi geïllustreerd.

En in de boeken zitten rechtstreekse links naar relevante websites en video's.

Vanaf Karel en Elegast, Reinaert de Vos en Mariken van Nieumeghen via de Gijsbrecht van Aemstel, Sara Burgerhart en de kleine Johannes tot aan Harry Mulisch, Martin Bril en Olie B. Bommel, ze zijn nu allemaal digitaal te lezen als bulkboek.

Ook vind je hier de mooiste **Buitenlandse Klassieken**, soms vertaald en anders voorzien van verklarende woordenlijsten bij alle moeilijke woorden.

Van elke titel kun je eerst enkele pagina's lezen, voordat je besluit om pakweg twee of drie euro uit te geven voor een complete klassieker.

Maar er zijn ook gratis (mini)bulkboeken, zodat je altijd wat te lezen hebt, ook als je even helemaal zonder geld zit.

Veel leesplezier!
Theo Knippenberg

Kijk voor alle bulkboeken
en steeds de nieuwste titels
op WWW.BULKBOEK.NL